

նաեւ զեղբերոսի անսովոր յարմար նկարագրութեան, հետո՝ — «Պեմոզիստ բեզդ», (եւ այս Պեմոզիստն քարաբերդ մըն է որ Աղիւս գետին ափին վրայ կ'երեւայ¹⁾), — հազիւ թէ տարաւորս տեղին թողուն քաղաքին գրեթե նկատմամբ: Պեմոզիստ (πυμώλισα) Միհրդատի Պոնտական թագաւորութեան յառաջագահի սեղերին մին էր, եւ մին էր քաղաքացի խմբի մը (որուն մէջն են Լաւոսթիկոս, Գազիւրա, Վարբիւս, եւն), որոնք իրաւունք ստացած էին պոնտագրամմեր կտրել միաձեւ տիպերով, յայտնապէս նոյն ինքն Միհրդատայ հրամանաւ, բայց ամեն զիպաց մէջ քաղաքին անունն ալ կրելով²⁾ Գրամմապոնտիւնը կը դադրէ Միհրդատեան շրջանին տար: Ստորունի որով Պեմոզիստ աւերակ էր՝ ինչպէս նաեւ Գազիւրա: (Էջ 562), Սաղայն նոյնը վերտին կ'երեւայ իբր ժՈՎ դարուն՝ եկեղեցական ցանկերուն մէջ, ուր զինքը միացած կը գտնենք Իրոյոյնի հետ՝ մէկ եպիսկոպոսի մ'իբրաւման ներքեւ: Յաճկապէս շրջանին կրկին կը սփռն քարաբնաւ, երբ Օսմանեան զօրութիւնը աստիճանաբար՝ բայց կամայ կամայ սկսաւ տարածուիլ հիւսիս-արեւելեան Փարուս Ասիոյ վրայ, Օսմանիկի անհրաժեշտաբար պետք էր որ մեծ կարեւորութիւն ունեցող զիբը մ'ըլլար, եւ այս իրողութեան իրական ապացոյցը տակաւին կեցած է՝ գեղեցիկ կամարը մը 15 կամարով, 228 մետր երկայն, որուն վրայէն գետէն կ'անցնէր ճամբան. (Պտկ.) Այս կամարը շինած է հաւանօրէն Բոյազիտ Բ սուլթանը՝ եւ աստիճանները մըն է փարուն Ասիոյ վրայ Օսմանեան տշխարհագրութեան հաստատման: Ժէ՛զ արուն քաղաքը տակաւին իջեւանտեղի մըն էր առեւտրական այն մեծ պողոտային որ Կ. Պոլսէն կտրին ու Պարսկաստանի կ'երթար, որ ճամբան տակայն այսօր ինչպէս է:

¹ Էջ 626 հրտ. Բոն քաղաքի՝ զոր յառաջ բերած է Ռոմեոյ՝ Պոմ. Էջ. էջ 328. յոյն՝ το φερόριον την Πημοζισσαν (πέτρα δε ή Πημοζισσα παρά το χείμαρρον του Άλνους ποταμού).

² W. Wroth, Brit. Mus. Catalogue of Pontos etc. p. XIII.

³ 86 Notitia III, ed. Parthey-Pinder.

⁴ Հմմտ. Ռեդուբի, անդ. էջ 389: Օսմանիկի հայտնիորէն որ շատ հաճելի եւ մտքի անձ մըն է, յայտնեց ինչի թէ այն արեւմտապոնտիկէն՝ որ կանգնուած է քարաձայլին դիմացը՝ կամարաշէրին մօտ՝ կը յիշատակէր իմրութիւնը եւ անոր շնորհ կ'անուանէր Բոյազիտ սուլթանը. եւ իւր տունն թուականը կը ցուցնէ թէ յիշու առջիմանն է Բոյազիտ Բ. ո՛ր թէ Բոյազիտ Ա՝ ինչպէս երբեմն կը նշանակուի: Գժաբաժաբար մտքաւ լանջաւ այս արեւմտապոնտիկէն մէկ նմանապատենքը հանել. բայց ամեն հաւանաբանութիւնը վերջին թուականին նպատակաւոր են:

⁵ Զաւթերիկ՝ անդ: Ռեդուբի կը դառնաւար կամարին վրայ, եւ կը գրէ. Guzelmarmak (այսպէս գրաւած) լայն ու խորունկ զանաւոր մարդով քաղաքէն կ'անցնի, եւ գետի վրայէն կ'անցնէր անոնաբեղեցիի կամրէ մը զոր կարելի է անանել: Զատնեւ հինգ մեծ կամարներ ունի՝ ամբարն ալ կ'ափսոյ քարերով, եւ շինուածք մըն է՝ որ իւր ձեռնարկովն ինչպիսութիւնը կը ցուցնէ:

[Ուղեգրութեանս Ա Մասին վերջը գրուած են հետազոտուած երկրամասերուն քարտեզները, ուր ամփոփուած են հետախուզութեանց արգիւնդները, կարմիրնիշ նշանակելով ուղեւորաց բռնած ճամբան, հնուիւստի տեղերը եւ յատկապէս նոյնացուած հին բնակավայրերը: Ցախաւկներն կը պարունակեն այս բաժնիները՝ Ա. Չորսմի հարաւային եւ արեւելեան կողմերը (Չորսմի-Բոյազիտ-Կոստիւս եւ Չորսմի-Կարիստ) — Բ. Հալի-Զէյն Ամսոխա. — Գ. Միհրդատական (Միթրիդատի) մինչեւ Ջելա եւ Ռեաւատոպոլիս (Միհրդատական, Եւֆրատ, Վերինպոլիս մինչեւ Սերմուս եւ Սերատոպոլիս, եւ իէսհնէ-Պլինիոսմի-Ջելա.) Դ. Մեաւատոպոլիս եւ Սիրաս. — Ե. Նիքարտ (Նեոկեսարիա) մինչեւ Կամանա եւ Գաղիման (Թոխաթ.) — Ջ. Գաղիմանիտիս գաւառ մինչեւ Գալիւրա կամ Իրորա (Կաշ-Օփ) Թոխաթէ մինչեւ Թուրիալ. — Է. Նեոկեսարիայէ մինչեւ Լապատրիա եւ Պիգա. — Ը. Սուլիսայէ Խաւսա (Լաւոյիկէ, եւն.) — Ը. Խաւսայէ մինչեւ Աղիւս գետ (Թեթմա, Սագիւղոն, Փաղիման կամ Նեոկալիպոպոլիս-Անդրապա.) — Քարտեզներս բնականապէս կը պարունակեն արդի բնակավայրերն ալ, գետաց եւ լեռանց ուղղութիւնը, եւ աւելի մշտնապէս են քան ծանօթ միւս քարտեզները: — Ծ. Թ. 1]

է. Յ. Տ.

ՎԵՐԸ

ՄԱՅՆՆԱՌՈՍԱԿԱՆ

M. MAXUDIANZ (Մսնորազ Վրդ. Մարտիկանց)
(Le parler arménien d'Akr (quartier bas). Paris 1912.

Բախտաւոր է Աննայ բարբառը: Բացի մանր բնագիրներէ, որ այս բարբառով հրատարակուած են, երեք բաւական ընդարձակ գործեր կը գտալին անոր ուսումնասիրութեամբ: Աւաջներ Ե. Զանկիւսանի «Հնութիւնը Աննայ» ն էր, երկրորդը Մ. Ս. Գարբիէլեանի «Աննայ դաւառաբարբառը», որ Հանդէս Ամսօրեայի մէջ կը հրատարակուէր 1908էն ի վեր, եւ վերջապէս նոր յայագէտի մը այս անդրանիկ աշխատութիւնը:

Մսնորազ Վրդ. Մարտիկան, միաբան Ս. Էլմիանի, ընկի ակնցի, բայց մեծցած Պոլսոյ մէջ, ծանօթ էր արդէն քանի մը գրական հասարակներու թարգմանութեամբ (պարսկերէնէ, գերմաներէն, յունարէն եւ ռուսերէնէ): Վերջեւ իբր մասնագիտութիւն ընտրեց լեզուաբանութիւնը, որու ուսումնասիրութեան

Համար անցաւ Գերմանիա եւ Ֆրանսա: Պարիսի մէջ աշխարհորեն Բարձրագոյն Ուսմանց վարժարանին եւ պարագիցաւ յասակապէս Հայագէտ Մէլլէրի քով: Վերագրեալ աշխատութիւնը իր աւարտական շարադրութիւնն է, որով Հեղինակը արժանացած է տղթորական տիտղոսին:

Այս գրքով Հեղինակը կ'ուսումնասիրէ Ակնայ բարբառը, յատկապէս Ակնայ վարի թաղի գաւառականը, առանց մոռնալու սակայն շատ քանամ համեմատութեան առնուլ նաեւ Ակնայ վերի թաղի, ինչպէս եւ մօտակայ Ալուս չէիս, Կամարկապ, Միճք, Վաքը եւ Շուգու գիւղերու գաւառականը, որով կրնանք ըսել թէ գրութեանը Ակնայ մարդկական բարբառին ուսումնասիրութիւնն է:

Ուսումնասիրութիւնը հետեւած է այն մեթոտին, որ լեզուաբանական գիտութեան մէջ վերջին ընդունուածն ու կատարելագոյնն է: Վիճակագրական համառօտ տեղեկութիւններէ յետոյ, կը տրուի բարբառին Չայնթառնութիւնը՝ մանրամասն կերպով (էջ 12—63) եւ յետոյ Չեւաքանութիւնը՝ նոյնպէս ընդարձակ (էջ 64—102): Ատր կը յաջորդէ Ակնայ բարբառին փոխառեալ (թուրքերէնէ) բառերուն ցանկը, որ կը բուն գրքի 107—137 էջերը: Փափաքելի էր որ Հեղինակը տար նաեւ քանի մը բնագիր՝ իբրեւ նմոյշ նոյն բարբառէն, գիտական ստուգադիմութեամբ: Մինչեւ հիմայ հրատարակուած բնագիրները այնպիսի անգիտակ մարդոց ձեռքով պարտաւորած են, որ կարող չեն բնաւ վստահութիւն ներշնչել: Եւ ասիկա կրկնապէս փափաքելի կ'ընէր քանի մը այսպիսի բնագիրներու հրատարակութիւնը, որ միանգամայն դադարեալ պիտի սար բարբառին շարադրատութեան ու համաձայնութեան մասին:

Ստորեւ կը դնեմ իմ քանի մը նկատողութիւններս ու լրացումներս:

Էջ 43. Ակն, ինչի բառը համեմատուած է գրք. ընչեւ "հարուստ" բառին հետ, ինչի՝ որ ուրիշ գաւառականներու մէջ ալ կայ էնչե կամ է՛նչ ձեւով (Ախալցխա, Ախալքալաք, Կարին, Ողսի, Վան) եւ աւելի ձեւափոխուելով դարձած է է՛նի (Թաւրիզ, Խոյ), բնապէս կը նշանակէ "ինչպէս", որ, ինչի՛ ե՛՛հարցոյցի: Էնչե ունի՛նք Վան: Էնչե ունի՛նք Երկրորդ իմաստն է միայն "ինչքան, որչափ": Ուստի չեմ կարծեր որ ընչե բառին հետ կապ ունենայ. այլ Թագած է Է՛ն յեր բառէն հմմտ. միլին հայերէնի՛ս յո ջեր, ոյ ջեր եւն գարձուածները:

Էջ 65. Վըսուր թէ արեւմտեան գրական լեզուին մէջ մաւ, մաւլ, մաւեր, մաւիւր հոլովութիւնն է: Ըսել կ'ուզէ թէ իրապէս գոյութիւն չունեցող հնարովի բան է: Այսպէս կարծած են նաեւ Ուսաստայները, որոնք մեր "եկեղեցիի, գինիի" եւն հոլովութեանը բուն կամ շինծու կը համարին: Բայց կը սխալին բոլորն ալ, որովհետեւ մաւ, մաւլ, մաւլե, մաւիւր եւ գինի, գինի, գինի եւն հոլովումը զուտ ժողովրդական է Պոլսոյ, ինչպէս նաեւ օր. Խրիմի բարբառին մէջ:

Էջ 102. Գանի մը բարբառներու մէջ երեւցած ման մանիկը՝ որ կը ծառայէ կազմելու անցեալ գերբայը, իմ Հայ բարբառագիտութեան մէջ (էջ 205) համեմատելի է յն. -մենոս համանիշ մանիկին հետ: Հեղինակը սխալ կը գտնէ այս մեկութիւնը եւ կը համարի ներքոյականի ման մանիկը. սեղսդ գրեմ ման: Պարծեմ թէ այս մեկութիւնը աւելի իրաւացի է: Եւ ստոր իբր ապացոյց կը յիշեմ Զուղայի բարբառին սահմանականի ման մանիկը. ինչ. գնաման մ "կերթամ", գնաման է "կերթայի", որոնք ճշտել կը համեմատուին Ում ճիւղի միւս բարբառներուն գնամ ե՛մ, գնամ է՛ն ձեւերուն հետ. առաջինին մէջ ման, երկրորդին մէջ մ, երկուքն ալ ներքոյականի մանիկներն են:

Փոխառեալ բառերու ցանկին համար կ'երեւայ թէ Հեղինակը տեսած չէ իմ "Թուրքերէնէ փոխառեալ բառեր", աշխատութիւնս, ուր հաւաքած եմ 4200 փոխառեալ բառ: Է. Մաքսուտեան հաւաքած է հազարի շափ բառ, որուն համար ինքն ալ (էջ 106) կ'ըսէ թէ մարդըական չէ: Իմ աշխատութեան համեմատութեամբ Հեղինակը առիթ ունենար թերեւս ուրիշ մոռցուած բառեր ալ յիշելու եւ քանի մը կատարելելի ստուգաբանութիւններն ուղղելու:

Հոս կը նշանակեմ այս վերջինները:

Անի "ճարպիկ, համարձակ" (էջ 107) կապ չունի արար. ātiq "ազատ, կամ" ātik "ազնիւ. վեհանք, բառերուն հետ, այլ պարզապէս թուր. ātiq, Ժողովրդ. ātik, Պլ. անի: համանիշն է:

Այսօրմէ ձեւին դեմ (էջ 107) ի զուր կը սպասէ *ayax alti. Թուրքերէնի օրէնքով զ վերջնայնից էր յաջորդ ձայնաւորի մը հետ միանայ, կը գտնայ յ. օր. aldaq, բայց alde-yem. այսպէս ալ ayaq, բայց aya-yalbi.

Անի "ամբողջ" (էջ 108) թուր. ālay "բանակ, բազմութիւն, խումբ", բառն է. Պլ. ալայ է

